

Studeníková, Etela

Výzdoba halštatských hrobových komôr – výsada elit?

Studia archaeologica Brunensia. 2014, vol. 19, iss. 2, pp. [45]-56

ISSN 1805-918X (print); ISSN 2336-4505 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/129984>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ETELA STUDENÍKOVÁ

VÝZDOBA HALŠTATSKÝCH HROBOVÝCH KOMÔR – VÝSADA ELÍT?

Pri výskume halštatskej mohyly IV v Janíkoch - Dolných Janíkoch sa zistili po prvýkrát v kalenderberskej kultúre stopy čiernej geometrickej maľby na bielom vápennom nátere steny drevenej hrobovej komory. Rovnaký spôsob čiernej maľby sa v podobe sekundárnej výzdoby uplatnil spolu s aplikáciou bronzových plieškov geometrického tvaru na viacerých keramických výrobkoch v tej istej mohyle. Výzdoba aplikáciou bronzových plieškov sa predpokladá ešte v trojpriestorovej hrobovej komore mohyly VI v Nových Košariskách. Obidva hroby patrili príslušníkom miestnej elity. Okrem predmetov neobvyklých (železný hrot kopije, bronzový meč) pre naddunajskú skupinu kalenderberskej kultúry obsahovali obidva hroby aj výrobky s provenienciou na juhovýchode Európy.

Slovensko – doba halštatská – kalenderberská kultúra – mohyla – pohrebný rítus – spoločenská elita

Decoration of Hallstatt-Period burial chambers – a privilege of the elites? During excavation of Hallstatt-Period barrow IV in Janíky-Dolné Janíky, traces of black geometric painting on white lime paint were identified on the wall of a wooden burial chamber. This was the first time such painting had been found in the context of the Kalenderberg Culture. The same type of black painting, together with geometrically shaped pieces of bronze sheet, was also applied on several ceramic artefacts in the same burial mound. Decoration with applied pieces of bronze sheet is also supposed in a three-room burial chamber of barrow VI in Nové Košariská. Both the above graves belonged to members of the local elite. Besides objects (iron lance head, bronze sword) which are unusual in graves of the Kalenderberg Culture north of the Danube, both graves also contained artefacts of Southeast European origin.

Slovakia – Hallstatt Period – Kalenderberg Culture – barrow – burial rites – social elite

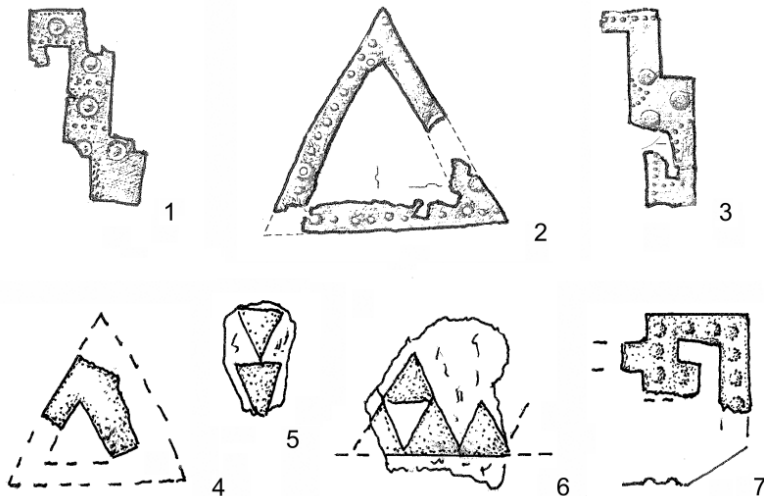
Zvláštne úpravy pri stavbe „domu mŕtveho“ sú rovnako významnými dokladmi pri stanovení postavenia pochovaného jedinca v konkrétnej spoločenskej jednotke ako insígnie moci, predmety cudzej proveniencie a výrobky religiózneho charakteru medzi prílohami v halštatských hrobových komorách. Na rozdiel od pomerne jednoduchej úpravy hrobov v závere doby popolnicových polí v stredodunajskom a vo východoalpskom priestore, a to i tých, v ktorých boli

zastúpené predmety klasifikovateľné ako prestížne alebo majú nedomácu provenienciu (Stillfried an der March, Senica nad Myjavou, Brno-Obřany ai.), nástupom doby halštatskej sa objavujú rozdielne formy hrobov, poukazujúce na výrazné premeny sociálnych vzťahov. Nové pomery najpresvedčivejšie reprezentuje budovanie veľkorozmerných mohýl s hrobovými komorami v kalenderberskej a čiastočne v horákovskej kultúre, ako aj v ďalších skupinách východoalpského a západohalštatského priestoru. Tento fenomén evidentne odráža, podobne ako v období včasných popolnicových polí, snahu jednej časti príslušníkov lokálnej aristokracie po okázalej prezentácii svojho vysokého postavenia v sociálnom systéme. Pokiaľ v bohato vybavených horákovských hroboch sa toto úsilie odrazilo o.i. prítomnosťou zbraní, súčastí konského postroja, ražňov, toreutických výrobkov, opaskov ai. (*Podborský 2002, 167 n.*), tak na území rozšírenia skupín kalenderberskej kultúry sa oveľa častejšie jedná o enormnú snahu legitimizovať status a moc v prvom rade prostredníctvom stavby monumentálnych posmrtných pamätníkov a v neposlednom rade aj sprevádzajúcimi ľudskými obetami. Niektoré z mohýl sa vybudovali dokonca na starších, v teréne ešte stále dominantných mohylových násypoch, pochádzajúcich najmä z obdobia včasných popolnicových polí (*Studeníková 1995, 52–53, obr. 4–5; 2011, 243*). V takýchto prípadoch sa javí nanajvýš aktuálnym pokúsiť sa o interpretáciu dôvodov, ktoré viedli k ich použitiu. Môžeme ich zaradiť jednoducho do kategórie následných pohrebov? Alebo sú snád' odrazom hlbších súvekých religiózných predstáv, ktoré by mohli súvisieť so snahou o akési potvrdenie vlastného statusu prostredníctvom „privlastnenia si“ hrobov pomyselných heroizovaných predkov?

V tomto príspevku, venovanom V. Podborskému, ktorý sa vo svojom neobyčajne rozsiahlom vedeckom bádani okrem iných tém zaoberal tiež otázkami súvisiacimi so sociálnou štruktúrou horákovskej kultúry (*Podborský 1980; 2002; ai.*), priblížime jeden zo špecifických rysov kalenderberského pohrebného rítu. Ako poukážeme ďalej, ten nepochybne súvisí s hrobmi výhradne takých jedincov, ktorí v reálnom živote disponovali so sociálne vysokým statusom. Jedná sa o terénnym výskumom preukázanú výzdobu vnútorných stien rozmerných drevených hrobových komôr na juhozápadnom Slovensku, konkrétne v hornej časti Žitného ostrova. Predbežne sa ich podarilo zachytiť v rámci novších výskumov, a to v prípade dvoch mohýl na takmer susediacich lokalitách v Nových Košariskách (dnes Dunajská Lužná) a v Janíkoch. Domnievame sa, že tento minimálny počet je dôsledkom nepriaznivých nálezočných okolností, ale najmä skutočnosti, že prevažujúcu väčšinu monumentálnych mohylových objektov – preskúmaných v priebehu v 19. až takmer do polovice 20. storočia – odokrývali výkopmi vedenými do telesa násypu zhora. Terénne výskumy mohýl v poslednom období sa celkom oprávnene zameriavajú v prvom rade na záchranu už porušených objektov, ktoré mali dokonca čiastočne alebo takmer úplne zdevastované tak násypy, ako aj hrobové komory, a to nielen na kalenderberskom území (napr. *Szabó – Fekete 2011*).

Po prvýkrát o možnosti výzdoby vnútorných stien hrobovej komory kalenderberských mohýl uvažovala už M. Pichlerová v súvislosti s interpretáciou nálezovej situácie, zachytenej pri výskume jednej z najväčších a najbohatšie vyba-

vených mohýl v Nových Košariskách (dnes obec Dunajská Lužná). V hrobovej komore mohyly VI sa totiž našlo veľké množstvo tenkých bronzových plieškov so zvyškami prilepeného dreva (obr. 1) pozdĺž časti obvodových stien a ďalšie boli sústredené pri deliacich priečkach trojpriestorovej komory (Pichlerová 1969, 94–95, 133, tab. 40: 1–5; 41: 1–9, pozn. 71). Okrem klasických trojuholníkov rôznych rozmerov a obdĺžnikov si spomedzi nich zmienku na tomto mieste zaslúži v severovýchodoalpskom prostredí neobvyklý zlomok trojuholníkovitého tvaru s prelamaním uprostred (obr. 1: 4). Ten je svojim tvarom porovnateľný s prelamaným trojuholníkom ozdobeným pukličkami, ktorý sa našiel medzi perličkami a pukličkami ozdobenými exemplármi s prelamaním v mohyle 75 v Százhalombatte (Holport 1985, obr. 7: 16), teda mimo kalenderberského územia a na lokalite, ktorá mala preukázateľne silné väzby najmä k juhovýchodoalpskej posulmskej skupine a k slovinskému Dolenjsku. Na ďalekosiahle kontakty poukazuje aj tvar hrobovej komory a súbor nálezov s paralelnými bronzovými plieškami zo zdevastovanej mohyly v Regöly (Szabó – Fekete 2011, tab. 20: 17, 18). Tých niekoľko publikovaných zdobených exemplárov kvadratického tvaru zväčša s meandrovitými vzormi prelamovania pochádza výhradne z hradísk s centrálnym postavením a z „kniežacích“ mohýl. Ojedinele sa aplikovali na keramiku (Wildon), ale v odbornej literatúre sa uvažuje taktiež o ich využití ako ozdobných nášiviek na textilné výrobky (Egg 1996, 235–236, Abb. 133: 20–22; 136: 1–4). Tento predpoklad podporujú aj nepatrné zvyšky jemnej tkaniny, prilepené na zadnú stranu fragmentu ozdobeného pukličkami a s prelamaním v podobe meandra, ktorý pochádza zo smolenického Molpíra (obr. 1: 7)¹.

Obr. 1. Tepané plechové ozdoby zo severovýchodoalpskej oblasti. 1–3 – Százhalombatta; 4–6 – Nové Košariská (Dunajská Lužná); 7 – Smolenice – Molpír (podľa Holport 1985; Pichlerová 1969; nepubl.). Rôzne mierky.

¹ Nález je dokumentovaný pod č. SM 1526 v Archeologickom múzeu SNM v Bratislave.

Pravdepodobne aj v ďalších severovýchodohalštatských mohylách mohla časť objavených sekaných bronzových plieškov tvoriť súčasť výzdoby stien drevených komôr a nesúviseli iba so sekundárnou výzdobou keramiky alebo iných organických výrobkov, najmä ak sa našli vo väčšom počte, ako napríklad v porušenej mohyle 3 v dolnorakúskom Langenlebarne alebo v mohyle II v Gemeinlebarne. Tenké bronzové, ale tiež olovené či cínové pliešky rôznych geometrických tvarov sa používali najčastejšie pri sekundárnej výzdobe pohrebnej keramiky, a to už od obdobia záveru kultúr popolnicových polí (*Preinfalk 2003, 49–51, Abb. 25; so staršou lit.*). Samotné motívy takejto sekundárnej výzdoby pozostávajú výhradne z geometrických prvkov, ktoré vonkoncom nerešpektovali primárnu výzdobu nádob. Okrem klasických rôzne kombinovaných a skladaných trojuholníkov, ktoré spolu s horizontálnym radom „zavesených“ trojuholníkov jednoznačne medzi nimi prevládajú, objavil sa na keramike z mohyly IV v Janíkoch napríklad aj motív maltézskeho kríža a tzv. šachovnicový vzor. Ten posledný pravdepodobne symbolizoval vo východohalštatskej oblasti pohrebnú plachtu, resp. rubáš, podobne ako na gréckej geometrickej keramike, ako názorne poukazuje jedna zo známych kalenderberských figurálnych scén (*Dobiat 1982, 314, Abb. 17: 3*). Ale šachovnicový vzor bol tiež na ďalších nádobách z hrovej výbavy tejto mohyly, ale vytvorený kombináciou čiernych a bielych štvorcíkov. Okrem ucelených motívov zostavených z bronzových plieškov sa zachovala na keramických výrobkoch z mohyly sekundárna, čierne maľovaná geometrická výzdoba, a to prevažne na amforovitých zásobniciach. Nepochopiteľná kombinácia obidvoch foriem sekundárnej výzdoby (bronzové aplikácie s čierne maľovanými vzormi) na jednej nádobe s primárnou klasickou maľovanou geometrickou výzdobou (amforovitá nádoba č. 1) pôsobí do značnej miery chaoticky. V jednom prípade sa podarilo zdokumentovať sekundárne namaľovaný rad troch červených zavesených trojuholníkov na obvode ústia kónickej misy. Zvyšky bielej, žltkastej a okrovej farby na spodnej tretine tela niektorých nádob svojou štruktúrou pripomínajú doteraz zachované vrstvy farbiva na skupine keramických výrobkov z mohyly VI v Nových Košariskách.

Bronzové pliešky geometrických tvarov sa bežne používali k výzdobe aj iných výrobkov: rôznych drevených schránok (Janíky, Sopron-Burgstall), kožených pásov alebo opaskov (Janíky, Nové Košariská, Százhalombatta) a azda aj drevených štítov (*Pichlerová 1969, 115, tab. 40: 1; Eibner-Persy 1980, 184; Holport 1993, 27; Studeniková 1996, 504*). Veľké množstvo plieškov trojuholníkovitého tvaru sa našlo taktiež priamo pod nosidlom z organického materiálu (rohož?), na ktorom sa preniesli pozbierané pozostatky z pohrebnej hranice na vopred stanovené miesto v komore. V tomto prípade sa výzdobné motívy nepodarilo kvôli silnej korózii bronzov zdokumentovať.

Novozistenou a predbežne ojedinelou formou výzdoby drevených stien hrovej komory vo východoalpskej oblasti je aplikácia geometrickej čiernej maľby na bielom vápennom nátere (obr. 2). Jej pomerne veľká časť sa zachovala vo forme negatívneho odtlačku na spevnenom piesčitom sekundárnom zásype časti drevenej komory pri výskume už vyššie spomínanej mohyly IV v Janíkoch,

Obr. 2. Janíky - Dolné Janíky, mohyla IV. Súčasný stav zachovania negatívneho odtlačku maľby steny hrovej komory. Šírka artefaktu je 17,9 cm.

miestna časť Dolné Janíky (okres Dunajská Streda). Negatív sa podarilo vypreparovať z jej juhovýchodného nárožia, a to z výšky cca 40 cm nad podlahou. Stopy bieleho vápenného náteru sa vyskytovali aj v ďalších častiach priestoru komory, obzvlášť medzi okrajmi jednotlivých polkmeňov, ktoré boli vyplnené hlinitým materiálom a vyhladené. Výnimočne sa na niektorých miestach medzi druhým a tretím polkmeňom objavovali nepatrné zvyšky čiernej farby. Z charakteru zásypových vrstiev v jednotlivých častiach vnútorného priestoru komory vyplýva, že zrútením časti horizontálneho dreveného stropu, asi v dôsledku aktívít pri budovaní pravouhlej drevenej nadstavby pre uloženie následného pohrebu (Studeníková 2011, 242), bol zasiahnutý severný okraj jej strednej časti. Práve na tomto mieste došlo k takmer úplnej deformácii veľmi slabo vypálených častí tzv. kalenderberskej trojice, predovšetkým mesiacovitého idolu. Naopak pozdĺž obvodových stien a v nárožiach, ktoré boli spevňované z vonkajšej strany rôzne opracovávanými drevenými brvnami, preboril sa strop pravdepodobne oveľa neskôr. Miestami vznikli v komore preto aj celkom duté priestory. Vďaka nim sa zachovala nielen ucelenejšia sekundárna výzdoba keramiky, ale dali sa tiež pozorovať a čiastočne aj zdokumentovať zvyšky niektorých organických materiálov (košík, spráchnivené zvyšky šnúr, tkanín a kože).

Na zachovanom odtlačku sa okrem bieleho náteru (miestami so stopami svetlého žltkastého sfarbenia) a čierneho geometrického vzoru zreteľne rysuje štruktúra dvoch opracovaných driev, ktoré boli spojené v pravom uhle. Samotný maľovaný ornament sa podarilo zachrániť iba čiastočne, pretože sa rozsypával a zdokumentovaný je iba kresbovo. Rozmery zachovanej časti maľby sú $11,2 \times 9,8$ cm, ale dlhšia strana pôvodne dosahovala viac ako 13 cm (obr. 3: 1). Ako vidieť na farebnej fotografii, okrem romboïdu sa rysujú ďalšie nezreteľné stopy po čiernej maľbe. Tá sa pri vyberaní odlupovala, ale nepochybne znázorňovala rovnaký geometrický motív. Analýza veľmi sypkej, nesúdržnej čiernej farby neposkytla dostatok informácií pre presnejšie určenie jej pôvodného zloženia. Všetky vzorky (vrátane zvyškov maľby na keramike) vykazovali prítomnosť drobných čiastočiek rozdrveného dreveného uhlia premiešaného s iným organickým materiálom (živica). Čierny maľovaný ornament pozostáva zo zoskupenia štyroch pravouhlých trojuholníkovitých pásov. Tie boli pôvodne usporiadané do štyroch štvorhranných, nerovnako veľkých plôch a z vonkajšej strany ohraničené obvodovým pásom do kosoštvorcového tvaru. Kosoštvorce a ich varianty mali na keramike viacerých halštatských skupín pomerne široké uplatnenie. Priamo na kalenderberských keramických výrobkoch sa objavujú ako v maľovanej, tak rytej, ale aj v žliabkovanej podobe. Najčastejšie sa s nimi stretávame na červenom maľovanom tele vysokých misovitých nádob s krátkym hrdlom, ale nechýbajú ani na amforovitých tvaroch. Rôzne kombinované kosoštvorce bývajú často vyplnené šrafovaním, jamkami, koncentrickými kosoštvorcami, krížikmi apod. Zvláštnosťou nie sú ani romboïdy rozdelené do štyroch plôch koncentrickými meandrami alebo v kombinácii s inými geometrickými

Obr. 3. Janíky - Dolné Janíky, mohyla IV. 1 – kresba pôvodnej podoby negatívu maľby hrobovej komory; 2–4 – výber z motívov sekundárnej čiernej maľby na hrobovej keramike.

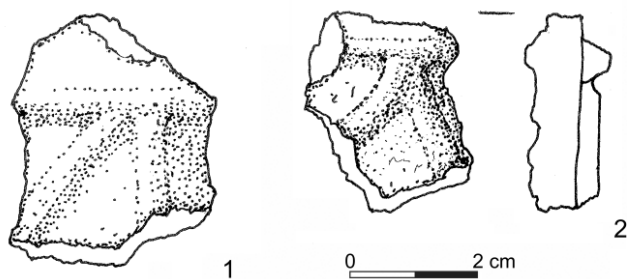
prvkami (*Pescheck 1945, Taf. 18: 7, 12; Pichlerová 1969, tab. 12: 1; 29: 2; Eibner-Persy 1980, 59, Taf. 85; Janíky, mohyla IV, nádoba 16; ai.*). Zoskupenia pravouhlých trojuholníkových pásov do štyroch políčok, ale v kruhovom usporiadaní, sú mimoriadne rozšírenou výzdobou na vnútornej strane dna rôznych typov mís, misiek a šálok, obzvlášť v severnej časti východoalpskej oblasti. V jeho vkolkovanej podobe, ostatne západnej proveniencie, sa s týmto motívom stretávame tiež pri vytvorení antropomorfných postáv, ktoré zdobia jednu z nádob na pohrebisku v dolnorakúskom Maierschi (*Berg 1962, Taf. 14: 38*).

Doteraz chýbajúce paralely k maľovanej výzdobe drevených stien hrobových komôr na kalenderberskom území, ale i v ostatných, neraz obzvlášť bohato vybačených mohylách vo východoalpskej halštatskej oblasti, sú s veľkou pravdepodobnosťou výsledkom nepriaznivých nálezových okolností. Tie spôsobili zároveň, že predmety vyhotovené z organických materiálov sa zachovali iba v ojedinelých prípadoch. Pritom rôzne drevené podstavce a police podľa zisteného usporiadania keramiky zaiste boli súčasťou interiéru komory. Nosidlá z pevnejších textílií, kožených pásov (neraz zdobených) či pletených košíkov sa museli nepochybne používať pri transporte veľkorozmernej keramiky a následne ostali súčasťou výbavy hrobu. Presvedčivo to preukázala priaznivá situácia v mohyle IV v Janíkoch, ale tiež pozorovania M. Pichlerovej (*1969, 95, 115*) v Nových Košariskách, É. Vékony-Vadász (*1983, 27*) v Süttö a Á. Holport (*1993, 27*) v Százhalombatte. V hrobových komorách severovýchodoalpskej halštatskej oblasti okrem drevených sa neraz zachovali aj doklady hlinou vymazaných podláh. V tejto súvislosti je dôležité predovšetkým zistenie, podľa ktorého v hrobovej komore mohyla IV v Nových Košariskách sa okrem omietnutej podlahy podarilo zachytiť, a to napriek jej sekundárnemu narušeniu, aj zvyšky omietky drevených stien pozostávajúce z tenkej vrstvy svetlohnedej hlinky (*Pichlerová 1969, 66, 78, obr. 40*). Nakoľko sa odlupovali, nebola možnosť zistiť prípadnú výzdobu.

Existencia úprav hrobových komôr v rôznych podobách však nie je vonkoncom neznámym javom v európskom praveku. Všade, kde boli objavené, spájajú sa výhradne s hrobmi osôb s vysokým sociálnym statusom. Napriek pochybnostiam o využiteľnosti sociálnych kategórií pri určovaní postavenia konkrétneho mŕtveho by som na tomto mieste pracovne použila termín „príslušník elity“. Jedným z najznámejších príkladov okázalej demonštrácie pozemského bohatstva a moci osoby uloženej pod mohylou – príslušníka elity, prostredníctvom maľby stien hrobovej komory, spolu s výbavou nanajvyš prestížneho charakteru, je brandenburský Seddin, preskúmaný ešte na konci 19. storočia a datovaný do Monteliovkej V. periódy. Svetlá omietka na jej kamenných stenách bola vymaľovaná motívom priebežného meandra, o italskom pôvode ktorého nepochybujú ani najnovšie analýzy (*Metzner-Nebelsick 1997, Abb. 2; 2005, 10; so staršou lit.*). Nemenej dôležitým objavom je zvyk prekrývať steny kniežacích hrobových komôr v juhonemeckom neskorohalštatskom prostredí (stupeň HaD) tkanými textíliami. Exemplárnym príkladom takéhoto postupu je hrobová komora z Hochdorfu s unikátnymi nálezmi, ktoré presvedčivo dokumentujú vysoké sociálne postavenie pochovaného jedinca mužského pohlavia (*Banck-Burgess 1999, 12–121, 124*).

Celoplošné biele alebo svetlohnedé nátery, ale aj plastické výzdobné prvky na mazaniciach a omietkach domov sa pomerne často vyskytujú na sídliskách kultúr popolnicových polí. Tie očividne nadväzujú na staršie, bohato plasticky ozdobené omietky ohnisk, budov a kultových objektov zo starších úsekov doby bronzovej v strednej a juhovýchodnej Európe (novšie súhrnne *Kmeťová – Hladíková – Gregor 2010*). Na tomto mieste je potrebné pripomenúť zvyšky omietky pomalovanej geometrickými motívmi, ktoré sa našli na jednom z mladobronzových sídlisk v Prahe-Bubenči (*Smejtek 2005, obr. na str. 527*). S „kniežacím“ prostredím mohýl konca doby bronzovej sa dáva do súvislosti sídlisko v dánskom Kirkebjerg-Voldtofte, na ktorom sa našli omietky s červeno-čierno geometrickou maľbou, ale aj doklady o výrobe severského rituálneho hudobného nástroja – bronzovej lury (*Thrane 1995, 447*). Najnovší súbor maľovanej mazanice zo Saska-Anhaltska je datovaný do doby halštatskej (*Reichenberger 2011*)². Vo východoalpskej halštatskej oblasti nálezy zlomkov mazanice – omietok domov so žliabkovanou výzdobou alebo s bielym plošným náterom boli asi frekventovanejšie, než ako sa javí podľa súčasného stavu výskumu. Doklady rozmanitej plastickej výzdoby sa vyskytujú od konca vývoja popolnicových polí najmä na výšinných sídliskách a hradiskách s dlhodobším osídlením a centrálnym postavením v juhovýchodoalpských halštatských skupinách, počínajúc skupinou Santa Lucia-Most na Soči až po Štajersko (*Lamut 1989, tab. 5; Smolnik 1994, 96, Abb. 15: 3; ai*). Naopak v severnejšie položených oblastiach je ich predbežne menej. Niekoľko príkladov plastickej výzdoby a bieleho vápenného náteru omietok uvádza z juhomoravských halštatských sídlisk V. Podborský (*1970, 31*). Medzi nepublikovaným materiálom zo zadunajského výšinného sídliska Sághegy pri Celldömölku sa nachádza, okrem plastickej výzdoby tzv. posvätného ohniska s analógiou na pobeďimských Hradištiach (*Studeníková – Paulík 1983, príloha II*), aj niekoľko (presnejšie nedatovateľných) zlomkov mazanice s jednoduchými žliabkami a viacnásobným bielym vápenným náterom. Na zlomkoch z kalenderberských sídlisk prevláda biely príp. svetlohnedý náter a ojedinele plastická výzdoba s geometrickými motívmi (*Kyrle 1912, Abb. 7: 1, 2, 45; Griehl 1997, 60–61, Taf. 93: 2–4; 2004, 188–189*). Plasticky ozdobené zlomky mazanice sa v posledných rokoch začali interpretovať tiež ako hlinené platne alebo dokonca sa považujú za súčasť veľkorozmerných mesiacovitých idolov – domácich oltárov (napr. *Molnár – Farkas 2010, 120–123*). Na halštatskom sídlisku Triblavina, ležiacom na juhozápadnom okraji Trnavskej tabule neďaleko Bratislavy (k.ú. Bernolákovo, čiastočne Chorvátsky Grob), sa okrem niekoľkých zlomkov mazaníc s bielym vápenným náterom našiel v jednej z najhlbších pravouhlých zemnic zlomok mazanice so žliabkovanou výzdobou čelnej strany s motívom v podobe kosoštvorca. Z ďalšieho objektu tohto sídliska pochádzajú dva zlomky s plastickými rebrami (obr. 4). Väčšina domov na smolenickom Molpire mala steny obojstranne omietnuté, čo je zaiste predpokladom toho, že sa tu mohla vyskytovať nejaká výzdoba.

² Za upozornenie na nález ďakujem Franziske Knoll.

Obr. 4. Sídliisko Triblavina pri Bernolákove, objekt 48. Zlomky mazanice s plastickou výzdobou a so svetlým viacnásobným náterom.

Ak sa na sídliskách, a to nielen výšinných, a hradiskách v severovýchodoalp-skej oblasti omietky domov dokonca viacnásobne pretierali, malo by byť logické, že pri úprave a vybavení „domu mŕtveho“, ktorý mal nepochybne vysoký sociálny status v spoločnosti, využila pochovávajúca komunita všetky možnosti k jeho prezentácii jednak pri pohrebných obradoch, ale aj pre jeho potreby v záhrobí. Okrem maľby steny komory, aplikácie bronzových plieškov a sekundárnej maľby na keramických výrobkoch sú to v prípade výbavy hrobu pod mohylou IV v Janíkoch aj tie milodary, ktoré na kalenderberských mohylníkoch juhozápadného Slovenska a priľahlej časti severozápadného Zadunajska spolu s okolím Nezi-derského jazera doteraz neboli zastúpené. Jedným z nich je železný hrot kopije, vrátane jeho zvláštneho uloženia hrotom navrch pri zdvojenom severovýchodnom nároží komory, čo ukrýva v sebe nejakú symboliku. A neobvyklá prítomnosť hrotu kopije v tejto konkrétnej mohyle môže poukazovať na bezprostredné kontakty s niektorou zo susediacich halštatských skupín, v ktorých patria bežne do výzbroje mužov. Pritom sa môže jednať ako o územie horákovskej kultúry, ale do úvahy by mohli prichádzať aj skupiny severovýchodného a centrálného Zadunajska. Unikátnym nálezom je vo východoalpском halštatskom prostredí železné kvadratické kovanie s krížovým prelamovaním, mierne vypuklým stredom a s krúžkom na spodnej strane, ktoré má priame paralely iba na juhovýchode, a to na dvoch lokalitách: v basarabskom Balta Verde a v glasinackom Podilijaku (Studeníková 2005).

Ku kritériám pri sociálnej diferenciacii v rámci pohrebiskovej archeológie patrí nielen analýza štruktúry výbavy, špeciálne úpravy hrobu, ale aj doklady nadregionálnych interakcií. Mohyla IV v Janíkoch ich v tomto smere nepochybne spĺňa. Nie inak je tomu v prípade mohyly VI v Nových Košariskách s trojpriestorovou komorou, ktorá bola pravdepodobne postavená na staršom mohylovom násype a slúžila k uloženiu najmenej dvoch jedincov (nedospelých). Prezentácia symbolického tkáčskeho stavu, šperkov, keramických výrobkov s mimoriadnou religióznou funkciou, ale napríklad aj hrotu čepele bronzového meča a ďalších predmetov (Pichlerová 1969; Studeníková 2008) vypovedá zároveň o tom, že podobne ako pod mohylou IV v Janíkoch tu boli uložené pozostatky oboch

pohlaví. Obidve lokality s výzdobou stien hrovej komory tak spája veľa spoločných rysov, vrátane možného praktizovania obetovania prinajmenej sprevádzajúcej osoby. Samotná geografická poloha v bezprostrednej blízkosti vodného toku, v súčasnosti vyschnutých, ale v teréne ešte viditeľných dunajských ramien, to znamená na jednej z hlavných európskych komunikácií, predurčovala príslušníkov miestnych elit stať sa aktívnymi účastníkmi interakcií rôzneho druhu so susediacimi aj vzdialenejšími regiónmi. Nevyriešenou doteraz ostáva ale zaisťte veľmi dôležitá otázka, do akej miery sa môže maľba a vôbec idea výzdoby stien hrobových komôr považovať za výsledok predpokladaných interakcií.

Literatúra

- Banck-Burgess, J. 1999:* Hochdorf IV. Die Textilfunde aus dem späthallstattzeitlichen Fürstengrab von Eberdingen-Hochdorf (Kr. Ludwigsburg) und weitere Grabtextilien aus hallstatt- und latènezeitlichen Kulturgruppen. Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg 70. Stuttgart.
- Berg, F. 1962:* Das Flachgräberfeld der Hallstattkultur von Maiersch. Wien.
- Dobiat, C. 1982:* Menschendarstellungen auf ostalpiner Hallstattkeramik. Eine Bestandaufnahme, Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 34, 279–322.
- Egg, M. 1996:* Das hallstattzeitliche Fürstengrab von Strettweg bei Judenburg in der Obersteiermark. Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz 37. Bonn.
- Eibner-Persy, A. 1980:* Hallstattzeitliche Grabhügel von Sopron (Ödenburg). Eisenstadt.
- Griebel, M. 1997:* Siedlungsobjekte der Hallstattkultur aus Horn (N-Ö.). Wien.
- Griebel, M. 2004:* Die Siedlung der Hallstattkultur von Göttlesbrunn, Niederösterreich. Wien.
- Holport, Á. 1985:* Ásatások Százhalombattán 1978–1982 (Előzetes jelentés), Studia Comitatensia 17, 25–62.
- Holport, Á. 1993:* Kora vaskori halomsíros temető Érd-Százhalombatta határában. In: Poroszlai, I. (ed.), 4000 év a 100 halom városában. Százhalombatta, 23–34.
- Kmeťová, P. – Hladíková, K. – Gregor, M. 2010:* Plasticky zdobená mazanica z Levic-Géne. In: Furmánek, V. – Miroššayová, E. (eds.), Popolnicové polia a doba halštatská. Nitra, 139–160.
- Kyrle, G. 1912:* Prähistorische Keramik vom Kalenderberg bei Mödling (N.Ö.), Jahrbuch für Altertumskunde 6, 221–248.
- Lamut, B. 1989:* Kronološka slika prazgodovinske nasebine v Ormožu, Arheološki vestnik 39–40, 235–276.
- Metzner-Nebelsick, C. 1997:* Vom Hort zum Heros. Betrachtungen über das Nachlassen der Hortungstätigkeit am Beginn der Eisenzeit und die besondere Bedeutung des Königsgrabes von Seddin. In: Hänsel, A. – Hänsel, B. (Hrsg.), Gaben an die Götter. Berlin, 93–99.
- Metzner-Nebelsick, C. 2005:* Seddin. Die Funde und deren Zuweisung. In: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 28. Berlin – New York, 6–14.
- Molnár, A. – Farkas, Cs. 2010:* Hallstattzeitlicher Tonaltar aus Vát. Angaben zu den „Kultgegenständen“ der Osthallstattkultur, Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 61, 107–143.
- Pescheck, Ch. 1945:* Bemalte Keramik vor 2500 Jahren. Wien – Leipzig.
- Pichlerová, M. 1969:* Nové Košariská. Kniežacie mohyly zo staršej doby železnej. Bratislava.
- Podborský, V. 1970:* Jihomoravská halštatská sídlisť I, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské university E 15, 7–102.
- Podborský, V. 1980:* Dvě nová halštatská pohřebiště na jižní Moravě (Několik poznámek ke studiu společnosti lidu horákovské kultury), Sborník prací Filozofické fakulty brněnské university E 25, 75–124.

- Podborský, V. 2002:* Výpověď bohatých hrobů horákovské kultury. In: Čech, P. – Smrř, Z. (eds.), Sborník Drahomíru Kouteckému. Příspěvky k pravěku a rané době dějinné severozápadních Čech 9. Most, 167–176.
- Preinfalk, F. 2003:* Die hallstattzeitlichen Hügelgräber von Langenlebar, Niederösterreich. Fundberichte aus Österreich, Mataterialheft A 12. Wien.
- Reichenberger, A. 2011:* Ein grosses Puzzle. Aus tausenden von Fragmenten entsteht die Wand eines prähistorischen Hauses, http://www.lda-lsa.de/nc/de/aktuelles/meldung/datum/2011/08/05/ein_grosses_puzzle.
- Smejtek, L. 2005:* Mladší a pozdní doba bronzová. In: Lutovský, M. – Smejtek, L. a kol., Pravěká Praha. Praha, 471–590.
- Smolnik, R. 1994:* Der Burgstallkogel bei Kleinklein II. Die Keramik der vorgeschichtlichen Siedlung. Marburg.
- Studeníková, E. 1995:* Halštatská mohyla II v Janíkoch, okres Dunajská Streda (predbežné výsledky výskumu), Zborník Slovenského národného múzea LXXXIX – Archeológia 5, 49–74.
- Studeníková, E. 1996:* Neue Ausgrabungen hallstattzeitlicher Hügelgräber in der Südwestslowakei. In: Jerem, E. – Lippert, A. (Hrsg.), Die Osthallstattkultur. Akten des Internationalen Symposiums, Sopron, 10–14 Mai 1994. Archaeolingua 7. Budapest, 497–506.
- Studeníková, E. 2005:* Kalenderberská kultúra na juhozápadnom Slovensku a juhovýchodná Európa. In: Studeníková, E. (ed.), Južné vplyvy a ich odraz v kultúrnom vývoji mladšieho pravěku na strednom Dunaji. Bratislava, 73–94.
- Studeníková, E. 2008:* Výpověď kalenderberských mohýl na Slovensku o vzťahu pohlaví, Acta Archaeologica Opaviensia 3, 81–111.
- Studeníková, E. 2011:* Hroby detí v kalenderberských mohylách, Musaica XXVII, 237–260.
- Studeníková, E. – Paulík, J. 1983:* Osada z doby bronzovej v Pobedime. Bratislava.
- Szabó, G. – Fekete, M. 2011:* Janus-szobor Pannoniából a kora vaskori Regöly-csoport lelöhelyéről, Wosinski Mór Múzeum Évkönyve 33, 15–105.
- Thrane, H. 1995:* Stand und Aufgaben der Bronzezeitforschung im westlichen Ostseegebiet während Per. III–V. In: Beiträge zur Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen. Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz 35. Bonn, 429–452.
- V. Vadász, É. 1983:* Előzetes jelentés egy koravaskori halomsír feltárásáról Süttön. Communicationes Archaeologicae Hungariae, 19–54.

VERZIERUNG DER HALLSTATTZEITLICHEN GRABKAMMERN – EIN PRIVILEG DER ELITESCHICHT?

Fundstellen Nové Košariská (heute Dunajská Lužná) und Janíky liegen im westlichen Teil des Gebiets zwischen der heutigen Donau und deren Nebenarm – der Kleindonau. Durch die nächste Umgebung der beiden Fundplätze mit mächtigen Grabhügeln schlängelt sich ein Netz von bereits ausgetrockneten, jedoch gut sichtbaren alten Donau-Nebenarmen. Dank diesen Naturgegebenheiten hatten die hiesigen Angehörigen der Eliteschicht (an beiden Fundstellen wurden auch Siedlungen entdeckt) einen der europäischen Hauptverkehrswege – die Donau – für ihre überregionalen und regionalen Kontakte nutzen können. In zwei untersuchten Grabhügeln kamen Gegenstände fremder Provenienz zutage. Konkret handelt es sich um den Grabhügel VI in Nové Košariská (*Pichlerová 1969*) mit einer dreiräumigen Kammer und mit weiblichen sowie männlichen Beigaben – Schwert, Schmuck (*Studeníková 2008; 2011*). Der andere Grabhügel IV befindet sich in Janíky - Dolné Janíky und wurde bisher noch nicht umfassend publiziert. Hier fanden sich eiserne Lanzen spitze, Schmuckfragmente und Beschläge fremder, südosteuropäischer Herkunft u. a. (*Studeníková 2005*). Dank günstigen Befundbedingungen gelang es darüber hinaus auch eine schwarze geometrische Malerei auf weißem Kalkanstrich an bearbeiteten Halbrundhölzern der hölzernen Grabkammer zu

erfassen. Sie stellt das Motiv eines mit vier Gruppen von rechtwinkligen dreieckförmigen Bändern gefüllten Rhomboids dar, das sich als Negativabdruck in der sandigen Ausfüllung der Kammer erhalten hat und schon beim Ausheben bröckelte (Abb. 2; 3: 1). Die gleiche Art und Weise der Ausführung mit schwarzer Farbe wurde als sekundäre Verzierung bei mehreren Keramikfunden aus diesem Grab, sogar in Kombination mit kleinen Bronzeblechstücken festgestellt. Bei keinen der aufgefundenen Exemplaren korrespondieren die sekundär aufgetragenen Ornamente mit der einfacheren Primärverzierung der Gefäße. Die schwarze Farbe war eine Mischung zerkleinerter Kohlestücke mit anderen organischen Beimengungen. Es liegen uns keine Belege für eine solche Wandverzierung der Grabkammern an anderen Fundstätten der Hallstattkultur in den Ostalpen vor.

Zum ersten Mal erwähnte die Möglichkeit der Verzierung der Grabkammer M. Pichlerová, und zwar aufgrund der Befundsituation unter dem Grabhügel VI in Nové Košariská, wo entlang der Kammerwände und an den Trennwänden eine große Menge von kleinen Bronzeblechstücken geometrischer Form ans Licht kam. Es liegt daher die Vermutung nahe, dass auch einige andere Grabkammern der Kalenderberger-Kultur mit Bronzeblechstücken (die außerhalb der Gefäße aufgefunden wurden) verziert gewesen sein dürften.

Nach einer Kurzübersicht der Belege für das Vorkommen der Verzierung bei Häusern in den hallstattzeitlichen Siedlungen, jedoch auch älteren, liegt im Fokus des vorliegenden Beitrags die in Seddin entdeckte Malerei im Verputz aus der V. Periode (*Metzner-Nebelsick 1997*) und die Abdeckung der Wände der späthallstattzeitlichen Grabkammer in Hochdorf mit Gewebe (*Banck-Burgess 1999*). Die Verfasserin weist dann auf die kostbare Ausstattung von Prestige-Charakter beider Befunde hin. Die behandelten Beispiele sowie weitere Beweise erlauben Rückschlüsse darauf, dass auch die Verzierung des „Totenhauses“ zur Hervorhebung der Hochrangigkeit des Bestatteten gedient haben soll, und daher als Privileg der Eliteschicht anzusehen ist. Nach wie vor offen bleibt jedoch die Frage der ideellen Herkunft der malerischen Gestaltung der Kammern der Kalenderberger-Kultur in der südwestlichen Slowakei sowie die Hypothese über die durch Kontakte mit anderen Regionen gelieferte Inspiration.

Abb. 1. Gehämmerter Blechschmuck aus nordöstlichem Alpengebiet. 1–3 – Százhalombatta; 4–6 – Nové Košariská (Dunajská Lužná); 7 – Smolenice – Molpír (nach *Holport 1985; Pichlerová 1969*; nicht publiziert). Maßstab unterschiedlich.

Abb. 2. Janíky - Dolné Janíky, Grabhügel IV. Der heutige Erhaltungszustand des Negativabdrucks der Wandmalerei aus der Grabkammer. Breite des Artefakts: 17,9 cm.

Abb. 3. Janíky - Dolné Janíky, Grabhügel IV. 1 – zeichnerische Rekonstruktion der ursprünglichen Ausführung des Malereiabdrucks in der Grabkammer; 2–4 – Motive der sekundär angebrachten schwarzen Ornamente an der Grabkeramik – eine Auswahl.

Abb. 4. Siedlung von Triblavina bei Bernolákovo, Befund 48. Hüttenlehmfragmente mit plastischer Verzierung und mehrfachem hellem Anstrich.

Etela Studeníková
Tranovského 35
841 02 Bratislava
etela.studenikova@gmail.com